

**ЁШЛАРНИНГ КЕЛАЖАКДА МУНОСИБ КАСБ ТАНЛАШЛАРИДА
УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИНГ ЎРНИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.044>

Мамадалиев Абдукамол,

Халқ таълими вазирлиги Таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси бўлими бош
мутахассиси

Ишсизликни олдини олиш, умумтаълим мактаб битирувчиларининг бандлигини таъминлаш масаласи муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Бироқ, ҳозирда Ўзбекистонда мактаб битирувчилари меҳнат бозорига касб ва малакасиз кириб бормоқда. Ҳолатни янада аниқроқ тасаввур этиши мақсадида 9-синф ўқувчилари ўртасида ўқувчиларнинг келажакда қандай касб эгаси бўлишини аниқлашга қаратилган сўровнома олиниб, 2021 йилда мактабларнинг 11-синфини тамомлаган ўқувчиларнинг бандлиги ҳолати бўйича мониторинг ўтказилди. Шунингдек, касб-ҳунарга ўргатиш бўйича дунёда етакчи бўлган Германия давлати тажрибаси ўрганилди. Ўтказилган сўровнома ва мониторинг натижалари умумтаълим мактаб битирувчиларини ҳаётга тайёрлашда касб-ҳунарга ўқитиш муҳимлигини кўрсатди. Олинган натижалар келгусида аҳоли бандлигини таъминлаш, ишсизликни камайтириш ҳамда мактаб ўқувчиларини ҳаётга тайёрлашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: Таълим сифати, аҳоли бандлиги, касб-ҳунар, сўровнома, умумтаълим мактаби, таълим индекси.

**РОЛЬ СРЕДНИХ ШКОЛ В БУДУЩЕМ ВЫБОРЕ ПОДХОДЯЩИХ
ПРОФЕССИЙ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ**

Мамадалиев Абдукамол,

главный специалист Департамента образования и производственной интеграции
Министерства народного образования

Одной из важнейших задач предотвращения безработицы является обеспечение трудоустройства выпускников средних школ. Однако в настоящее время выпускники средних школ в Узбекистане выходят на рынок труда без профессии и квалификации. Для того, чтобы получить более четкое представление о ситуации, был проведен опрос среди 9-классников, чтобы определить, какая профессия будет у учащихся в будущем, а также проведен мониторинг о статусе занятости 11-классников в 2021 году. Также было изучено исследование Германии, являющейся мировым лидером в сфере профессионального образования. Результаты опроса и мониторинга показали важность профессионального образования в подготовке выпускников общеобразовательных школ к жизни. Результаты послужат обеспечению занятости в будущем, сокращению безработицы и подготовке школьников к жизни.

Ключевые слова. Качество образования, занятость, профессия, опрос, средняя школа, индекс образования.

**THE ROLE OF SECONDARY SCHOOLS IN THE FUTURE SELECTION OF
SUITABLE PROFESSIONS FOR YOUNG PEOPLE**

Mamadaliyev Abdulkamol,

chief Specialist of the Department of Education and Industrial Integration of the Ministry
of Public Education

One of the most important tasks of preventing unemployment is to ensure the employment of secondary school graduates. However, currently secondary school graduates in Uzbekistan enter the labor market without profession and qualifications. In order to get a clearer picture of the situation, a survey was conducted among 9th graders to determine what profession students

will have in the future, and monitoring was carried out on the employment status of 11th graders in 2021. The study of Germany, which is the world leader in the field of vocational education, was also studied. The results of the survey and monitoring showed the importance of vocational education in preparing general education school graduates for life. The results will serve to secure future employment, reduce unemployment and prepare schoolchildren for life.

Key words: quality of education, employment, vocation, survey, secondary school, education index.

Бугунги кунда дунё аҳолисининг қарийб 20 фоизини ёшлар ташкил қилади. Ўзбекистонда бу кўрсаткич 60 фоиздан ортиқроқ. Юртимизда аҳоли сони кундан кунга кўпайиб бормоқда. 2021 йилда аҳолимиз 35 млн.га (2021 йил 1 июль ҳолатига 34,860,200 нафар) етди. Доимий аҳоли сонинг 31.1 фоизини меҳнатга лаёқатли ёшдан кичиклар, 58,0 фоизини меҳнатга лаёқатли ёшдагилар, 10,9 фоизини меҳнатга лаёқатли ёшдан катталар ташкил этмоқда. Бирлашган миллатлар ташкилотининг 2020 йилда ўтказган тадқиқот натижаларига кўра Ўзбекистон таълим индекси бўйича дунёнинг 189 та мамлакатлари орасида 71-ўринни эгалламоқда. Қўшни далавлар орасида Тожикистон (96-ўрин), Туркменистон (111-ўрин), Афғонистон (170-ўрин) давлатларидан юқори ўринга эга бўлсада, Қирғизистон (70-ўрин), Қозоғистон (35-ўрин) давлатларидан бир мунча ортда эканлигини кўрсатмоқда.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотлар қаторида таълим тизимини янги босқичга олиб чиқиш борасида бир қанча ишлар амалга оширилди. Жумладан, “Таълим тўғрисида”ги қонуннинг янги таҳрири қабул қилинди, Мактабгача таълим тизими мустақил тизим сифатида шакллантирилиб, тубдан ислох қилинди. Халқ таълими тизимида ўқитувчилар обрўсини кўтариш, таълим сифатини янада яхшилаш, умумтаълим мактабларининг модий-техник ҳолатини яхшилаш, ўқитувчилар сифат таркибини яхшилаш, таълим сифатини аниқлаш бўйича янги тизим яратилди. Аввалги ўрта-махсус таълим тизими тубдан ислох қилиниб, янги профессионал таълим тизими жорий этилди. Олий таълим тизимида бир қанча енгилликлар яратилиб, кириш имтиҳонлари шаффофлиги оширилди. Олий таълим муассасалари мустақиллиги янада кенгайтирилди. Барча таълим босқичлари учун хусусий таълим муассасаларини ташкил этишга кенг йўл очилди.

Дунё амалиётини чуқур таҳлил қилган ҳолда таълим бериш шакллари ҳам ўзгартирилди. Жумладан, сиртки, кечки таълим шакллари билан биргаликда масофавий ва дуал таълим шакллари жорий этилди.

Натижада, олий таълим билан қамраб олиш даражаси 2015 йилда 58 мингга ташкил этган бўлса 2020 йилга келиб бу кўрсаткич 3 баробарга ошиб, 165 мингга етди.

Таълим сифатини назорат қилиш, Ўзбекистонни халқаро таълим рейтингларида иштирокини таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 2017 йил 18 июлдаги 515-сонли қарори билан Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси ташкил этилди. Бугунги кунда марказ республикада таълим муассасаларини аттестация ва аккредитациядан ўтказиш, таълим ҳужжатларини легаллаштириш, таълим сифатини назорат қилиш, халқро рейтингларда Ўзбекистонни иштирокини таъминлаш масаларида фаолият олиб бормоқда.

Шунингдек, янгиланган профессионал таълим муассасаларида 400 минг ўқувчи 1400 дан ортиқ касб, мутахассисликлар бўйича таълим олмақда.

Ўзбекистонда меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда ишсизликни камайтириш, фуқароларни ишга жойлашишида дуч келиши мумкин бўлган бюрократик тўсиқларни олдини олиш, инсон капиталини тўлақонли ривожлантириш, олий ва профессионал таълимнинг сифатини ошириш, меҳнат бозорининг ривожланиши тенденцияларини инобатга олган ҳолда, аҳолининг кенг қатламларини талаб юқори бўлган касбларга ўқитиш ҳамда малакали кадрларни тайёрлашнинг сифат жиҳатидан янги

тизимини жорий этиш учун шарт-шароитларни яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Малакаларни баҳолаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва меҳнат бозорини малакали кадрлар билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 31 декабрдаги ПҚ-4939-сон қарорига асосан “Хизматчиларнинг асосий лавозимлари ва ишчилар касблари классификатори” янги тархирда ишлаб чиқилди. Меҳнат бозориди талаб юкори бўлган касблар бўйича тегишли малака даражасига эришиш йўлларининг мослашувчанлиги ва хилма-хиллигини таъминловчи Малака даражаларига эришиш схемасига асосан миллий малака рамкаси яратилди.

Бугунги кунда меҳнатга лайоқатли аҳолининг 66 фоизи иш билан банд бўлса, қолган 34 фоиз аҳолининг бандлигини ҳал этиш энг муҳим вазифалардан биридир. Фуқароларни бандлигини таъминлаш уларга меҳнат бозориди муносиб ишларни таклиф этишда ишчи ва мутахассисларни тайёрлаш муассасалари алоҳи ўринга эга. Ёшларни ўз қизиқишлари ва қобилиятларига мос равишда касб танлашларига кўмаклашиш, уларни келажақда яхши мутахассис бўлишини таъминлайди.

Умумтаълим мактабларининг 1 минг 200 нафар 9-синф ўқувчилари ўртасида келажақда қайси касб эгаси бўлиши тўғрисида сўровнома ўтказилганда, 52,7 фоиз ўқувчи тўрта (ўқитувчи, шифокор, тадбиркор, ҳарбий) касбни танлаган. (1-расм)

Сўровнома натижалари ўқувчиларга бугунги кунда меҳнат бозориди мавжуд бўлган касблар тўғрисида янада кўпроқ маълумотлар бериб бориш, уларнинг бу йўналишдаги билимларини оширишга алоҳида эътибор қаратиш зарурияти борлигини кўрсатди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 6 ноябрдаги ПФ-6108-сон Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта таълим муассасаларининг 9-11-синф ўқувчиларини касб-хунарга тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 2021-йил 30 декабрдаги 792-сонли қарорига мувофиқ умумтаълим мактаб ўқувчиларини касбга йўналтириш тизими жорий этиш белгиланган.

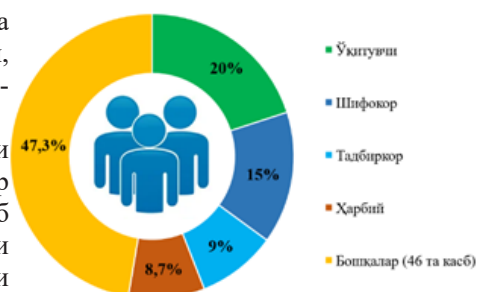
Халқ таълими тизимида ўқувчиларни қизиқиш ва қобилиятларини аниқлаш бўйича profnavigator.uz платформаси ишлаб чиқилган. Платформада 5-11-синф ўқувчиларини манتيқий фикрлаш, қизиқишлари ва касбга бўлган мойиллигини аниқлаб берувчи тестлар, мотивацион видеороликлар, касблар ҳақида маълумот берувчи инфографик материаллар, психолог маслаҳатлари мавжуд. Интернет тармоғида инглиз тилида ва рус тилида инсонларни қизиқишлари ва касбга бўлган мойиллигини аниқлашга қаратилган бир қанча контентларни топиш мумкин. Аммо, ўзбек тилида бу турдаги веб-порталлар кам.

Ҳар йили умумтаълим мактабларини 400 мингдан ортиқ ўқувчилар тамомлайди. Бу кўрсаткич олий таълим ва пофессионал таълим муассасаларининг умумий қамровига нисбатан ўртача 100 минг нафарга кўп. Ўз навбатида ўқишга жалб этилмаган битирувчилар меҳнат бозорига малакасиз, касбсиз кириб боради. 2021 йилда умумтаълим мактаб битирувчиларининг бандлик ҳолати ўрганилганда 2022 йил январь ойи ҳолатига 437 минг битирувчидан 162 минг нафари (37%) таълимни давом эттираётган бўлса, 191 минг нафарининг (44%) бандлиги, 82 минг нафарининг (19%) ишсизлиги аниқланган (2-расм).

Бу борада халқро тажрибани кўриб чиқадиган бўлсак, ўқувчиларни эрта ёшдан қизиқишларини аниқлаш ва уларни касб-хунарга йўналтириш борасида Германия Федератив Республикаси дунёда еткази мамлакатлардан биридир.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Таълим индекси бўйича 2020 йилда эълон қилинган рейтингга кўра Германия Федератив Республикаси 1-ўринни эгаллаган.

2021 йил октябрь ойида 9-синф ўқувчилари ўртасида ўтказилган сўровнома натижаси (1-расм)

Германияда олий маълумотли аҳоли олий маълумотсизларга қараганда кўпроқ даромад топишади. Аммо, Германияда касб-хунарга қизиқиш жуда юқори, мисол учун 2016 йил маълумотларига кўра аҳолининг деярли ярми (47%) касб-хунарга таълим олиган эди.

Германия Федератив Республикаси 16 та мустақил Федератив ерлар (вилоятлар)дан иборат бўлиб, ҳар бири шаклига кўра турлича бўлган таълим тизимига эга. Таълим муассасалари асосан давлат тасарруфида бўлиб, улар учун таълим дастурига тегишли бўлган давлат кўрсатмалари мавжуд. Таълимни жорий қилиш ва бошқариш Федерал ерлар (ФЕ) ҳукуматининг компетенциясига киради, лекин марказ томонидан умумий раҳбарлик ҳам бор: таълим вазирлиги таълим сиёсати концепциясини ишлаб чиқади, олий ўқув юртлирини кенгайтиришга маблағ ажратади.

Германия Конституциясига мувофиқ, мактаб таълими давлат назоратида. Мамлакатда ўн олти федерал ер мавжуд бўлса, уларнинг ҳар бири ўзининг таълим тўғрисидаги қонунига эга. Шу сабабли федерал ерларда мактаб таълимида айрим фарқлар бор.

Германияда таълим тизими бошланғич, ўрта, юқори мактабдан иборат бўлган классик уч босқичдан иборат. Ҳар бир босқич мактаблари давлат ва кам сонли хусусий мактаблардан иборатдир. Германияда давлат барча фуқароларга бепул бошланғич ва ўрта таълим олишини кафолатлайди. Шунингдек, кўпгина давлат олий таълим муассасаларида ўқиш бепул амалга оширилади.

Бошланғич таълимдан сўнг ўқувчилар имтиҳон асосида 4 турдаги мактабларга бўлинади. Ўзлаштириш даражаси юқори бўлган келажакда ўқишни олий таълим муассасаларида давом эттирадиган ўқувчилар Гимназияларга (Gymnasium), ўзлаштириш даражаси ўртача бўлган келажакда касб-хунарга ўрганишга мойил ўқувчилар Асосий (Hauptschule), Реал (Realschule), Бирлашган (Gesamtschule) мактабларга боради.

Ўқувчилар Гимназияларда 5-синфдан 13-синфгача 9 йил, қолган мактабларда 5-синфдан 10-синфгача 6 йил таълим олишади. Гимназияни муваффақиятли тамомлаганлар олий таълим муассасаларига имтиҳонсиз қабул қилинади. Қолган мактабларни тугуллагандан сўнг ўқишни касб-хунарга мактабларида давом эттиришади.

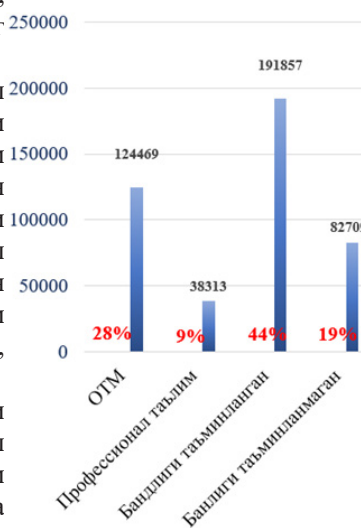
Касбий мутахассисликни ўзлаштириш жараёни Дуал тизим - қўш тизим деб аталади. Бу талабанинг бир вақтнинг ўзида икки жойда ўқиётгани билан боғлиқ. Ўқиш вақтининг тахминан тўртдан уч қисмини у ўқишга қабул қиладиган корхонада ўтказади. Шундай қилиб, ўқув дастури деярли бутунлай амалиётдан иборат бўлиб, касбнинг ривожланиши реал шароитларда амалга оширилади. Шу билан бирга, корхона талаба билан таълим шартномасини имзолайди, унда дастурнинг шартлари, мақсадлари ва асосий модуллари кўрсатилган.

Талаба ҳафтада бир ёки икки кун касб-хунарга мактабиде ўқийди. У эрда у иш учун зарур бўлган назарий билимларни олади.

Германияда касбий таълим олиш учун 1 йилдан 4 йилгача вақт кетади. Давомийлиги ўзлаштириладиган мутахассисликнинг мураккаблигига ва маълум бир дастур шартларига боғлиқ. Талабанинг малакаси ортиб боргани сари унинг иш жойида бажарадиган операциалари ҳам қийинлашиб боради. Қийинчилик даражасига мутаносиб равишда стипендия ҳам ҳар йили ўсиб боради, бу охириги йилда ёш мутахассис даромадининг тўртдан уч қисмини ташкил қилиши мумкин. Грант олишнинг асосий шarti касб-хунарга мактаби дарсларида қатнашиш ва материални муваффақиятли ўзлаштиришдир.

Немис касб-хунарга таълими тизимида жами 400 дан ортиқ касбларни танлаш мумкин. Статистик маълумотларга кўра, бугунги кунда сотувчи, офис ходими (мутахассислиги «офис бошқаруви»), автомеханик ва электромонтёр энг кўп талаб қилинадиган касблардир. Кексаларга ғамхўрлик қилиш, темир йўл ва бошқалар билан боғлиқ касблар маҳаллий

2021 йилда умумтаълим мактаблари биттирувчиларининг бандлиги кўрсаткичи (2-расм)

талабалар учун камроқ обрўга эга .

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон олиб борилаётган ислохотларга мутаносиб равишда ўқувчиларнинг қизиқишларини аниқлаш ва уларни касб ҳунарга йўналтириш тизимини такомиллаштириш зарур. Бунда, биринчидан, ўқувчиларни қизиқишларини аниқлашда хорижий мамлакатлар тажрибасини жумладан, Германия тажрибасини чуқур ўрганган ҳолда 7-синфдан бошлаб ўқувчиларни қизиқиш ва қобилиятларига қараб йўналтириш;

иккинчидан, барча фанлар чуқурлаштирилиб ўтиладиган ихтисослашган умумтаълим муассасаларининг ўқишга қабулини бир хилда 7-синфдан этиб белгилаш;

учинчидан, ўқувчиларни қизиқиш ва қобилиятларини аниқлаш бўйича мавжуд тизимни янги замонавий методлар ёрдамида такомиллаштириш ва уни онлайн тарзда барча ўқувчилар фойдаланиши учун қулай шаклга келтириш зарур.

Шунингдек, ишсизликни олдини олиш, ўқувчиларни ҳаётга тайёрлашни самарали ташкил этиш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш тавсия этилади: биринчидан, таълимда изчилликни таъминлаш, бошқарувда ягона тизим яратиш, бино ва иншоотларидан самарали фойдаланишни ташкил этиш мақсадида барча касб-ҳунар мактабларини халқ таълими вазирлиги тасарруфига ўтказиш;

иккинчидан, касб-ҳунар мактабларида ўтиладиган касбларни қайта кўриб чиқш, замонавий касбларни ўргатишга мослаштириш;

учинчидан, барча касб-ҳунар мактабларини ҳудуддаги ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, агротехнологик корхоналарига бириктириш, корхоналарга ишчиларни фақат мазкур муассаса битирувчилари орасидан олиш тизимини яратиш;

тўртинчидан, касб-ҳунар мактабларига йирик, катта маблағ талаб этадиган жихозларни харид қилишни чеклаш, ўқувчиларни асосан корхона ва ташкилотларда амалиёт ўташларига шароит яратиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Янгиланаётган жамиятда ёшларнинг ижтимоий фаоллиги: муаммо ва ечимлар Республика илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплами. 2019 йил 20 ноябрь.

2. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали, 6-сон, 2017 й.,

3. <https://wenr.wes.org>

4. <https://lex.uz>

5. www.stat.uz

6. <https://gtmarket.ru>

7. <https://study.by>

8. www.allterra.ru